

AYDIN SAYILI VE NUSRET HIZIR BAĞLAMINDA BİLİM TARİHİ VE FELSEFESİ PERSPEKTİFİ -ANKARA'DA KURAMSALLAŞMA VE KURUMSALLAŞMA-

PERSPECTIVES OF THE HISTORY AND THE PHILOSOPHY OF SCIENCE IN THE CONTEXT OF AYDIN SAYILI AND NUSRET HIZIR -INSTITUTIONALIZATION AND THEORIZATION IN ANKARA-

Ömer Faik ANLI

Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, omeranli@yahoo.com

Öz

Bu makalenin amacı, bilim incelemelerinin çok-disiplinli yaklaşımı çerçevesinde bilim tarihi ve bilim felsefesi arasındaki ilişkileri, Ankara'daki kurumsallaşma süreci bağlamında ele almaktır. Aydın Sayılı ve Nusret Hızır bu süreçte öne çıkan en önemli iki isimdir. Bu iki isim araştırma konuları aynı olmakla birlikte (her ikisi de bilimi anlama ve açıklama girişimidir) disiplinler yönelimlerinde ayrılmaktadır. Sayılı'nın tarihsel yaklaşımı bilimsel ilerleme problemi üzerine odaklanırken, Hızır'ın felsefi (epistemolojik) yaklaşımı sınırlandırma ayırıcı problemi üzerine odaklanmaktadır. Bu iki problem birbirleriyle ne ölçüde etkileşimdedir? Bunlar arasındaki ilişki, disiplinler-arası bir ortaklık olarak mı değerlendirilmelidir yoksa çok-paradigmalı bir bilim incelemesi olarak mı? Eğer ikinci seçenek geçerliyse, bu durumda Aydın Sayılı – Nusret Hızır birlikteliği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki ve Türkiye'deki ilk kurumsallaşmış çok-paradigmalı bilim incelemeleri girişimidir.

Abstract

The aim of this paper is to investigate the relationships between the history of science and the philosophy of science within the framework of multi-disciplinary approaches to scientific studies in the context of the institutionalization process in Ankara. Aydın Sayılı and Nusret Hızır are the two most prominent scholars in this process. Although their research objects are the same (both are attempts to understand and explain science), their disciplinary intentions differentiate. The historical approach of Sayılı is focused on the problem of the scientific progress. On the other hand, the philosophical (epistemological) approach of Hızır is focused on the problem of demarcation. To what extent do these two problems interact with each other? Should the relationship between these fields (history of science and the philosophy of science) be considered as an interdisciplinary partnership or as a multi-paradigm scientific study? If the latter is the case, association of Aydın Sayılı and Nusret Hızır should be considered to be the first institutionalized attempt at multi-paradigmatic scientific studies at the Faculty of Languages, History and Geography of Ankara University and in Turkey as well.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 2 Ağustos 2016
Kabul edildiği tarih: 26 Ağustos 2016
Yayınlanma tarihi: 12 Aralık 2016

Article Info

Date submitted: 2 August 2016
Date accepted: 26 August 2016
Date published: 12 December 2016

Anahtar sözcükler

Bilim tarihi, Bilim felsefesi, Aydın Sayılı, Nusret Hızır, Bilim çalışmaları

Keywords

History of science, Philosophy of science, Aydın Sayılı, Nusret Hızır, Science studies

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001480

Giriş

Bu çalışmanın odağı, bilim imgesinin (kavrayışının) biçimlendirilmesinde disiplinler olarak başat rol oynayan bilim tarihi ve bilim felsefesi arasındaki ilişkileri, Ankara'daki kurumsallaşma süreci bağlamında görünür kılmaktır. Bunun için de konuları aynı olmakla birlikte (her ikisi de bilimi anlama ve açıklama girişimidir), disiplinler yönelimlerinde ayrılan iki büyük isim, Aydın Sayılı ve Nusret Hızır aynı çerçeve içerisinde değerlendirilecektir. Aydın Sayılı'nın tarihsel yaklaşımı, Nusret Hızır'ın bilgi kuramsal yaklaşımıyla ne ölçüde uyumaktadır? Bunlar arasındaki ilişki, disiplinlerarası bir ortaklık olarak mı değerlendirilmelidir yoksa günümüz çok-paradigmalı bilim çalışmalarının Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi çatısı altındaki ilk kurumsallaşma girişimi olarak mı görülmelidir? Bu bağlamda bir Ankara Ekolünden söz edilebilir mi? Bu sorular yerellikleriyle birlikte bilim tarihi ve felsefesinin genel problemlerine de ışık tutabilecek niteliktedir. Çünkü Aydın Sayılı, bilim tarihi disiplininin akademik anlamda kurucusu olan George Sarton'un danışmanlığında dünyada ilk bilim tarihi doktorasını yapan bilim insanıdır.

Nusret Hızır ise, bilimle felsefe arasındaki ilişkiyi odağına alarak, felsefenin bilimselleşmesi gerektiğini savunan ve bu bağlamda bilimsel felsefe ekolünün en büyük ismi olan Hans Reichenbach'ın Türkiye'deki ardıdır. Bu konumlanmalar, iki ekolün Türkiye'de aynı çatı altında karşılaşması anlamına geldiği için daha geniş anlamda bilim tarihi ile neo-pozitivist bilim felsefesinin biraradalığı problemi için de geçerli bir çerçeve sunmaktadır.

Bu biraradalık problemi şöyle ifade edilebilir: Bu çalışma içerisinde ele alınacağı üzere, bilimi konu alan ve bilgi kuramına indirgenmiş felsefe (bilimsel felsefe), kendisini doğrulama bağlamı (*context of justification*) ile sınırlayan epistemolojidir. Doğrulama bağlamı ise daima 'burada ve şimdi'dedir. Diğer bir deyişle, bu sınırlar içerisinde bir etkinlik olarak bilimsel felsefe tarih-dışıdır ya da tarihsizdir. Akademik bir disiplin olarak bilim tarihi ise bilimin-bilimi olarak kurumsallaşmıştır. O halde, bilim tarihi bir bilim disiplindir ve kuramsal/kurumsal olarak bilgi kuramı dâhil olmak üzere felsefeyle ancak diğer bilimlerin ilgili olduğu kadar ilgilidir. Bir bilim tarihi çalışması, kendisi de bir bilim dalı olan tarihin yöntemlerini kendi özgün koşulları dâhilinde konusuna/nesnesine uygular ve bunun için felsefi (epistemolojik) bir çalışma yapmasına ihtiyacı yoktur. O halde konuları aynı olmakla birlikte bu iki 'ayrı', 'farklı' ve 'bağımsız' disiplin, aynı çatı altında nasıl bir arada çalışabilecektir? Daha da önemlisi kurumsal olarak sağlanmış böyle bir biraradalığa kuramsal olarak ihtiyaç var mıdır?

Bu problemi tartışmaya açabilecek olan Aydın Sayılı – Nusret Hızır karşılaşması muhakkak ki önemli, fakat sınırlı bir çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte evrensel tartışmaya dâhil olabilmenin yerel çıkış noktasını sağlamaktadır. Diğer taraftan, Türkiye özelindeki bu karşılaşma ortak kökenlerden gelen ve Batılılaşma ana çatısı altında yer alan bir tür bilim kavrayışındaki ortaklaşma zemininde gerçekleşmiştir. O halde ek soru şudur: Batılılaşma üzerinden bilim kavrayışındaki ortaklaşma, disiplinler uyum ya da biraradalık için yeter koşulu sağlamakta mıdır?

Akademi-Dışından 'Akademi'ye ve Akademiden Akademi-Dışına Bilim Kavrayışı: Darülfunun Düşüncesinden DTCF'ne

1543-1687 sürecinde doğa bilimlerinde gerçekleşen *Bilimsel Devrim* ve politik olarak da 1789 *Fransız Devrimi* sonrası bilgi alanında sosyal-entelektüel meşruiyete kimin sahip çıkacağı tartışması, modern devletin kararlarını dayandırabileceği daha kesin bilgiye duyduğu gereksinime ilişkin tartışmayla örtüşmektedir. Bu mücadele,

insanların dünyasıyla ilgili bilgiyi kimin, nasıl denetleyeceği konusunda verilen epistemolojik (daha doğru bir ifadeyle bilgi kuramsal) ve kurumsal (disipliner-politik) bir mücadeledir. Sosyolojik perspektiften bakıldığında ve bu mücadele bağlamında epistemik bir çatışmadan söz edildiğinde, tarihsel olarak *Devrim* öncesini temsil eden “geleneksel epistemik cemaat”in karşısına konumlandırılan “modern epistemik cemaat” bilim ve bilimsellik merkezlidir. Modern epistemik cemaatin üyeleri bilim insanlarıdır ve bilgi temelli olarak sosyal-entelektüel meşruiyetin daima ve sadece bilimde ve bilimsellikte olduğunu savunurlar. Bu, aynı zamanda 19. yüzyıl ve sonrasında oluşan bilim kültürüdür ve modern üniversitenin (akademinin) kurucu kültürüdür.

Türkiye’de akademinin (yükseköğretimin) kurumsal dönüşümü, kuramsal dönüşümün sonucu olmaktan çok eş-zamanlı olarak aktarım temelli bir Batılılaşma hareketi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu anlamıyla Batılılaşma “bir toplumun kendisi için seçtiği hazır bir örnekten yararlanma gayreti içinde girmesi” ve bu bağlamda “üstün bir uygarlığa ayak uydurma teşebbüsü”dür. Aydın Sayılı bu çerçevedeki Batılılaşma hareketini birbirlerinden tamamen soyutlanması mümkün olmayan üç boyutta ele almaktadır: (1) Endüstriyel Batılılaşma, (2) Siyasi Batılılaşma, (3) Kültürel Batılılaşma. Sayılı’ya göre kültürel Batılılaşma esas temeldir ve Batı bilim ve öğretim kurumlarının benimsenmesi anlamına gelmektedir (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 92-93). Bu hareket bağlamında Osmanlı toplumunun epistemik cemaatinin yeniden üretimini gerçekleştiren öğretim kurumları içerisinde dönüşümü zorunlu olarak sahiplenen askeri kurumlar olmuştur. İlhan Tekeli’nin isabetli tespitiyle bunun nedeni Osmanlı toplumsal yapısında hiçbir kesimin, askeri sınıf gibi bir sınanma içinde olmamasıdır. Klasik Osmanlı sisteminde yeniden üretilen askeri sınıfın yetersizliği, savaş alanlarında açık ve somut olarak kendisini her gösterdiğinde dönüşüm kendisini dayatmıştır (Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde...* 67). Bu dönüşüm modern epistemik cemaati üretecek kurumsallaşmaları beraberinde getirmiştir. *Humbarrahane, Hendesehane, Mühendishane-i Bahri Hümayun, Mühendishane-i Berri Hümayun, Tıbhane-i Amire ve Cerrahhanei Mamure ve Mekteb-i Ulum-u Harbiye* bu kurumsallaşmaların ilk örnekleridir. Bu kurumsallaşmadaki özsel dönüşümün bir göstergesi de 1795’de Mühendishane hocalarına tanınan güvence ve bir çeşit bilimsel özerkliliktir (Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde...* 67-71). Bu kurumlarda teknoloji temelli olsa da modern doğa bilimi eğitimi esas alınmaktadır. Daha sonraki süreçte sivil bürokrasinin yeniden üretilmesinde de bilimselliğin, dönemin terminolojisiyle fennin ön plana çıkmaya başladığı

görülür. Ancak toplumun geneli bağlamında, fen halen medresenin tekelindeki ilime göre ikincil konumdadır.

Bu topraklardaki ilk sivil üniversitenin ‘ilim’ kelimesi kullanılarak değil de, ‘fen’ kelimesi kullanılarak tanımlanması bu bağlamda anlamlıdır. Aydın Sayılı, benzer bir vurguyu, 1923 yılında Atatürk’ün İstanbul Darülfünunu’na gönderdiği telgrafta ‘medrese’ yerine ‘fakülte’ sözcüğünü kullanmasına yapmaktadır. Ona göre, söz konusu olan basit biçimde bir sözcük değişimi ya da tercihi değildir. *“Küçük bir kelimenin dar sınırları içinde koskoca bir kültür davasını, bir bilimsel tutumu açığa vuran, simgesel biçimde dile getirilen bir davranıştır”* (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 20- 21). Seçilen sözcükler, bu anlamda farklı dünya görüşlerinin göstergeleridir. Bununla birlikte, yerel bağlamda tarihsel olarak ‘bilim kültürü’nün güçlenmesi ile bilim kavrayışı arasındaki ilişki karmaşıktır. Yine de bilim kavrayışına dair kimi önemli göstergeler tespit edilebilir durumdadır. Örneğin, Darülfünun’un 1870’deki açılışında, dönemin eğitim bakanı Safvet Paşa’nın açılış nutkunda altını çizdiği hususlar böylesi göstergelerdir: Safvet Paşa, *“bugün bilimlerin ve keşiflerin ürünü olarak bize o denli hayret verici gözükten buluşların gelecekte günlük bilinen şeyler haline geleceğini, sayısız düşüncelerin gerçekleşeceğini”, “Osmanlı tarihinin ilk iki yüz yılında bilim ve fen adamlarına gösterilen himaye, saygı ve teşvik iki yüzyıl daha sürdürülmüş olsaydı, Avrupa’nın uygar uluslarıyla ilişki kurulmuş, bu ulusların ilerleme hızı ile baş başa gidilmiş olsaydı, bugünün Türkiye’sinin bu durumda olmayacağını”* ifade etmiştir (Aktaran: Berkes 237; Sayılı *Atatürk ve Bilim* 185-189). Bu temelde başarısızlıkların baş nedeni *“uygar uluslardan ayrı kalmak”*tı. *“Akla dayanan bilimlerin ilerlemesi fikir alışverişi ile, bilimlerde çalışanlar arasında tartışmalarla oluyor”*du (Aktaran: Berkes 237; Sayılı *Atatürk ve Bilim* 185-189). Darülfünun işte bu düşüncelerle kuruluyordu. Batı’da ‘ideal üniversite’yi tarif ederken T. H. Huxley’in kullandığı ifadelerle Darülfünun’un kuruluş fikri arasındaki paralellikler görülebilir:

Herhangi bir şeyi tartışırken ya da araştırırken, hiçbir zorluktan yılmamaya, sert bir biçimde eleştirel olarak ele almadan ne kendimizden ne de başkalarından gelen hiçbir doktrini kabul etmemeye, bir düşünce adımıyla çelişkiye, tutarsızlığa ya da karmaşaya düşmemeye ve hepsinden öte bir sözcüğü kullanırken ve bir önerme ileri sürerken anlamını açık olarak bilmek gerekliliği üzerine ısrar etmeye ilişkin dersi bilim çalışanlarından öğrendik (Huxley 51).

Ancak Batı'daki ideal üniversite fikriyle böylesi paralellikler taşıyan Darülfünun fikrine içkin olan pek çok 'ideal' gerçekleştirilememiştir. Akla dayanan bilimlerin ilerlemesinin fikir alışverişiyle ve bilimlerde çalışanlar arasında tartışmalarla gerçekleştiğinin tespit edilmesi bir bilim kültürünün ve bu kültüre mensubiyetten gelen bir epistemolojik cemaatin gerekliliğinin açık ifadesidir. Askeri okulların ve Darülfünun'un açıldığı dönemde Batı'da bilimsel bir problemin çözümüne odaklı biçimde, kimi zaman da çok uluslu olarak bir tartışma ve araştırma ortamı –neredeyse- kendiliğinden oluşurken, bu ve benzeri tartışmaların Osmanlı kurumlarında bir yankı uyandırdığına dair bir gösterge yoktur (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 121-122). Çoğu zaman için Darülfünun düşüncesi ile Darülfünun pratiği uyuşmasa da bilim kültürünün yükselişinden yine de söz edilebilmektedir. 1904'de Darülfünun'a öğrenci olarak kaydolan, 1923-1925 arasında Darülfünun Emmini (rektörü) olarak seçilerek Cumhuriyetin ilk rektörü olan ve 1933'de Darülfünun İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürüldüğünde bu kurum ile ilişkisi kesilen İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun aşağıdaki anısı, 'bilim kültürü'nün güçlenmesinin bir diğer açık göstergesi olarak alınabilir:

Niçin Darülfünunun Fen Şubesine yazıldım?... doğa aşığı idim, onun sınırlarını anlamak istiyordum, günlük hayattan uzak yaşıyordum, ilim ilim içindir diyordum. Asıl büyük albenisi şu: Darülfünun'da hürriyet var! diyorlardı. Bu hürriyeti çok seviyordum. Bu hürriyeti bana ne ailem ne okullarım ne de siyasi toplum vermişti. Arkadaşlarımın sözlerine inanıyordum. ... Darülfünun hayatım gerçekten bir hürriyet ve kişilik hayatı oldu. Bu kurumda ceza ve ödül yoktu. Müderrisler öğrencilerine arkadaş muamelesi yapıyorlardı. Her yerde bir ilim havası solunuyordu. Her yerde bir ilim havası solunuyor, herkes ilim aşkıyla yanıyordu. Mahalle mektebi bize usluluğu öğretmek için çalışmıştı. İdadi bizden "efendi" idealini temsil etmemizi istemişti. Darülfünun, bilimi her sosyal değerden üstün tutmamızı istiyordu (Aktaran: Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde...* 109).

Bu dönemde bilime önem vermenin gerekliliği kendisini bir zorunluluk olarak dayatmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu manzarayı da resmedecek biçimde Kurtuluş Savaşı İstanbul'undaki durumu betimlerken, esasında toplumsal bir tespit de bulunmaktadır:

İstiklal Savaşı İstanbul'da yaşayanların hayatını bir iç harbi haline getirmişti. Bu iç harbi sâde milli davaya ihanet edenlerle, onu benimseyenler arasında olmuyordu. Olmak ve olmamak davasını

yaşayan her toplumda olduğu gibi bizde de insan kendi içinde bölünmüştü. Değer verdiğimiz o bütünlük çökmüştü. Hiç olmazsa sistemin yeni merkezler etrafında toplanması gerekiyordu. Bunun için de bir takım prensiplere, bir takım ufuklara veda etmek icabediyordu (Tanpınar 4).

Bu dönemde teknik konusundaki gerilik artık inkâr edilemez olduğundan, buna uygun olarak kurumsal ve kuramsal merkezlerin de yenilenmesi gerekmiştir. Kuramdan kuruma gidilmek yerine aynı anda ikisinde de dönüşümün aciliyeti, politika – epistemoloji ilişkisini kırılğan bir hale sokmuştur. Olmak ya da olmamak durumunda politik talep, epistemolojik boşluğu ya da gecikmeyi kabul etmeyecek kadar güçlüdür. Bu nedenle de esas epistemolojik problem, yani bilimi ve bilimsel bilgiyi kuramsal olarak kavramak, bir bilim kuramına sahip olmak söz konusu olamamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 27 Ekim 1922 yılında Bursa'da öğretmenlere yaptığı konuşmanın aşağıdaki bölümü, bilime önem veren zihniyetteki tarihsel devamlılığın ve modern epistemik cemaatin kendisini gösterdiği bir diğer an olmakla birlikte, bu kez açık bir biçime bilimsel yöntem üzerinden bilimselleşme projesinden söz edilmektedir:

Hanımlar beyler. Memleketimizin en mâmur, en lâtif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir. Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, dârülfünûnlarımızın teessüsünde aynı mesleği takip edeceğiz (Aktaran: Şengör 110).

Görüldüğü gibi 19. yüzyıl ve sonrası için tipik olduğu üzere bilimin esas alınması ve eğitim sisteminin bu esasa uygun olarak düzenlenmesi hedefi söz konusudur. Darülfünun düşüncesi ile Darülfünun pratiği arasındaki uyumsuzluk ayrı ve kapsamlı bir araştırmanın konusudur. Bu çalışma dâhilinde ise düşünce ile pratiğin ayrışması ve örtüşmesine dair örnek Darülfünun Felsefe Bölümü'nden verilecektir.

1933 yılında İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüş Darülfünun'da 'yeniden kurulan' Felsefe Bölümü'nün açılış dersinde Einstein'ın Görelilik Kuramı'nı, Kuantum Kuramı'nı (nedensellik ve olasılık kanunları bağlamında), Darwin'in Türlerin Oluşumu Kuramı'nı ve Kalıtım Kuramı'nı felsefe açısından ele alan Hans

Reichenbach (*Bilime Yeni Pozitivist...* 13-21), açık biçimde artık bilime-rağmen felsefe olamayacağını altını çizmektedir.

Felsefe Bölümü açılış dersinde söz konusu kuramların felsefe açısından ele alınması 1933'ten bir önceki dönemde mümkün olabilir miydi? Bu soru kapsamında öncesi ve sonrası farkının da ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Ancak karşılaştırma için bir önceki döneme bakılabilir. İstanbul Darülfünunu Felsefe Bölümü'nün 1932-33 Öğretim Yılı ders programını oluşturan dersler şöyledir: Ruhیات, Mantık, Metafizik, İslam Felsefesi, Terbiye, İctimaiyat ve Ahlâk, Felsefe Tarihi (Kafadar 498).

Açıkça görüleceği üzere, yukarıda belirlenen Darülfünun düşüncesiyle pratiği felsefe özelinde 1933'de Üniversite Reformuyla örtüştürülmüştür. 1935 yılında açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi de bu vizyonun bir ürünüdür. Binasının cephesinde "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" yazması bu anlamda bir tesadüf değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözü bu bağlamda bir kez daha hatırlanmalıdır:

Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip etmek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen tatbika kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir (Aktaran: Şengör 114; Sayılı, *Hayatta En Hakiki...* 1).

Bilim üzerine felsefe ve tarih anlayışlarının temsilcisi olan Nusret Hızır'ın ve Aydın Sayılı'nın daha sonra uzun yıllar görev yapacağı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, modern epistemik cemaati üretecek bir yükseköğretim kurumu olarak düşünce ve pratiğin örtüştürüleceği bir kurumdur. Bilim felsefecisi ve Reichenbach'ın ardılı olan Nusret Hızır 1942'de, bilim tarihçisi Aydın Sayılı da 1943'de¹ bu kurumda Felsefe Zümresi çatısı altında göreve başlamıştır. Diğer pek çok değerli akademisyenle birlikte Sayılı ve Hızır isimlerini ön plana çıkaran unsur,

¹ Aydın Sayılı 1943 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Enstitüsü'nde "ilim tarihi ilmi yardımcılığı"na atanmasının hemen ardından askere alındı. Bu görevinin ardından 1946 yılında artık Ankara Üniversitesi'ne bağlı olan fakültede bu kez bilim tarihi doçenti olarak atanmış ve esas akademik görevine başlamıştır. 1955 yılında ise, bugün Bilim Tarihi Anabilim Dalı olarak kurumsal varlığını sürdüren "İlim Tarihi Kürsüsü"nü kurmuştur.

fakültenin, üniversitenin ve daha genel olarak da genç Cumhuriyetin merkezine yerleştirilmiş olan bilimi/bilimselliği kendilerine konu edinen iki perspektifin temsilcileri olmalarıdır. Hasan-Âli Yücel Fakülte'nin 1946 tarihinde yapılan Onuncu Kuruluş Töreni'nde şu ifadeleri kullanmıştır:

Arkadaşlar, bu adın [Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi] işaret ettiği dallar dışında kalan ve henüz oluş halinde bulunan bir parçası daha vardır ki, onun ismi Felsefe şubesidir. Bu şube Fakültenin ismine girmemiştir; fakat ruhunun ve manasının tam içindedir. Her türlü bilginin kuruluşunda tenkid ruhu bulunmazsa fikirde istiklâl olamaz... bilim, yalnız birtakım problemleri içine alan bir düşünce sistemi değil, kendisi de başlı başına bir problemdir... (Aktaran: Kafadar 321)

Başlı başına bilimi konu edinen bu perspektifler artık sadece akademi-içi bir öneme sahip değildir. Bilimsel Devrim'e gecikmiş ülkelerde bilimin (bilimselliğin) kamu politikasıyla ve bireyin refahıyla doğrudan ilişkili olduğu zaman zaman gözden kaçabilmektedir. Sonraki yıllarda Hasan-Âli Yücel'in dile getirdiği bir ifade şöyledir: *"Hürriyet fikri, zaten, bilimden doğar. Cehaletten, ancak esaret çıkar"* (Yücel XIII). Bu bağlamda kastedilen bilimsel bilginin kendisinden çok, bilimsel düşünme biçimi, yani bilimselliğin kendisidir. Bilimi anlamak, açıklamak ve bu temelde bilim kültürünü yaygınlaştırmak artık çok daha önemlidir. Artık söz konusu olan bir bilim kuramına sahip olma meselesidir. Böylece problem netleşmektedir: Bilim kültürünün asli unsuru olan bilim kuramını (bilimin kuramsal kavranışını) hangi disiplin sağlayacaktır?

Disipliner Biraradalık Problemi

Akademik bir disiplin olarak bilim tarihi, bilimin-bilimi olarak kurulmuştur. Böylelikle Auguste Comtecu pozitivist kökendeki bilim felsefesi (bilgi kuramı) – bilim tarihi biraradalığı, kurumsal (disipliner) yapıda bozulmuştur. Bu şu anlama gelmektedir: Bilim tarihi bir bilim disiplindir ve kuramsal/kurumsal olarak bilgi kuramı dâhil olmak üzere felsefeyle ancak diğer bilimlerin ilgili olduğu kadar ilgilidir. Bu biçimde ayrılaşmış bilim tarihi disiplinine bağlı bir çalışma, kendisi de bir bilim dalı olan tarihin yöntemlerini kendi özgün koşulları dâhilinde konusuna/nesnesine uygular. Bunu yaparken, bilim felsefesinin sadece kuram seçimi problemi dâhilinde karşı karşıya kaldığı 'ilerleme/bilimsel gelişme problemi'ni doğrudan ve merkezi bir odak noktası olarak konumlandırarak

konusunu netleştirir. Böylelikle, felsefi ve hatta bilgi kuramsal bağlarından tamamen 'kurtularak' bir tür bilimin bilimi olma payesi kazanır.

Bilimin bilimi olarak bilim tarihi disiplini daha geniş bir perspektifte bilimin gelişim tarihiyle 'ilerleme' tarihini örtüştürerek bir tarih yazımı gerçekleştirir. Bunu yaparken de konusunun verdiği avantajla, genel tarih yazımından daha nesnel ve dolayısıyla da daha 'bilimsel' olabileceği ilkesini de savunur. Bu ilkeye göre, bilim tarihi disiplininin konusu doğrudan bilimsel çalışmanın ürünleri ve bunlar arasındaki tarihsel ilişkiler olduğundan hemen hemen tüm nesnelere birincil kaynaklar olarak konumlanır. Bu birincil kaynakların bilim-tarihsel birer olgu olarak tespit edilmesi de mevcut bilimsel bilgi ışığında gerçekleştirilir. Mevcut bilimsel bilgi ile o noktaya gelen tarihsel süreç doğrusal bir çizgi boyunca birbirleriyle bağlantılı halkalar niteliğinde olduğundan, bu tarih okumasında öznel olarak doldurulacak boşluklar göreceli olarak çok azdır. Bu da bilim tarihi disiplini, nesnelliği ölçüsünde daha bilimsel kılar. Bilimselleşmenin dönem itibariyle neredeyse metafizikle eş anlamlı hale gelmiş olan felsefeden (yani bilim-dışından) 'temizlenmeyi' gerektirdiği kanısı gizil biçimde bu sürece eşlik etmiştir.

İronik bir biçimde, bilim tarihi 'felsefesizleşirken' felsefenin analitik kanadında da bir 'tarihsizleşme' süreci kendisini göstermektedir. Geleneksel kategorizasyon içerisinde düşünüldüğünde felsefenin bir alt dalı (problem alanı) olarak görülen epistemoloji, Bilimsel Devrim sonrasında bilgi kuramına dönüşerek (theory of knowledge) 19. yüzyıl itibariyle iç içe geçmiş olan kuramsal ve kültürel konumlanışlar için ilk felsefe (prote philosophia) haline gelmiştir. Bilimi anlama ve açıklama motivasyonu, dolayısıyla bilime göre kendisini konumlandıran bir epistemoloji söz konusudur artık. Bu, bilimi bilim-dışından ayıran ve yine bilime içkin olan kuramsal mimariyi açığa çıkarma girişimi olarak bir modelleme (rasyonel yeniden inşa / kavramsal analiz) etkinliğidir.

Orijinal pozitivistde (Comte'cu modelde) kuram - olgu ilişkisini düşünce tarihindeki evrimiyle, yani tarihiyle birlikte ele alan bu girişim 20. yüzyılın başında farklılaşmıştır. Orijinal pozitivist gözlemle (olguyla) kuram (teori) arasındaki ilişkinin mahiyetini tarihsel dönemlere bağlı olarak çözümlenmektedir. Buna göre 'kuram', gözlemlenmiş olguları düzenleme biçimi olarak insan aklının ilerleyen evrelerinde tarihsel olarak mahiyet değiştirmiştir. Buna karşın, orijinal pozitivist sonrası neo-pozitivist bilgi kuramı çalışması için, konu edinilen önerme ya da kuram tarihinden bağımsız biçimde ele alınabilir bir nesnedir. Bir bilgi kuramı çalışması için herhangi bir önerme ya da önermeler bütünü olarak kuram, tarih-

dışı olarak bilim / bilim-dışı değerlendirmesinin konusu olabilecek durumdadır. Bu temellendirmeyi 1935 yılında ortaya koyan Alfred Jules Ayer'e göre, "genellikle felsefe olarak kabul edilen şeylerden çoğu, bu ölçüde göre, metafiziktir" (Ayer 9-10). "Felsefeyle deneysel bilimin bağıntısı açısından" filozofun yapacağı/yapabileceği, "bilimin varsayımlarıyla yarış edecek kurgusal doğrular ortaya koymak ya da bu kuramların geçerliliği üzerine önsel yargular vermek değil, bilimin önermelerini, onlar arasındaki mantıksal bağıntıyı sergileyerek ve onlarda geçen simgeleri tanımlayarak aydınlatmak"tır (Ayer 10). Bu bağlamda Ayer, Wittgenstein'in sözlerini aynen kabul edecektir: Felsefede doğru yöntem, "söylenbilir olandan, yani doğabilimi tümcelerinden –yani felsefeyle hiçbir ilgisi olmayan bir şeyden- başka bir şey söylememek" ve başka biri buna yeltendiğinde, "ona tümcelerindeki belirli imlere hiçbir imlem bağlanmamış olduğunu göstermek"tir (Wittgenstein 47, 171). Böylece analitik filozof (neo-pozitivist felsefeci), "ortalığı biraz temizleyip bilgi yolunu kaplayan saçmalıklardan birazını ortadan kaldırmada bir işçi olarak çalışmak"la yetinen bir 'akademisyen'e dönüşür (Ayer 30). Tarih, bu akademisyenin araştırma alanı değildir. Diğer yandan ise doğa bilimlerinden en uzağa düşen sosyal bilim olarak tarih, neo-pozitivist felsefeci açısından metafiziğin dönüşü için bir arka-kapı açma tehlikesi barındırmaktadır.

Böyleye metodolojik olarak çözümlenmeye indirgenmiş ve tarihsellikten bütünüyle arındırılmış bir bilim felsefesi açığa çıkmaktadır. Bu bilim felsefesinin merkezi problemi 'sınırlandırma ayracı' problemi, yani burada ve şimdi bilimi bilim-olmayan ayırabilme problemidir. Bu, bir tür kavramsal (bilgi kuramsal) turnusol kâğıdı (litmus testi) araştırmasıdır ve bu 'turnusol kâğıdı'nın tarihi yoktur.

Böylelikle bilimi anlama ve açıklama girişiminin iki ana problemi ('ilerleme'nin tarihsel olarak açıklanması problemi/bilim – bilim-olmayan ayrımının nasıl belirleneceği problemi) ayrışarak iki farklı disiplinin konusu haline gelmiştir. Bu ayrışma, tarihsel problemin bilimsel olarak ele alınabilmesi ve her iki alanda da gerekli uzmanlaşmanın/derinleşmenin tesis edilebilmesi için zorunlu olsa da, bilim kavrayışı açısından bu iki araştırma alanı arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı önemli bir başka akademi-içi disipliner-problem durumundadır. Ancak hemen belirtmelidir ki, bu problem durumunun akademi-dışı göndermeleri de çok önemlidir. Aydın Sayılı'nın Cumhuriyet öncesi Batılılaşma hareketinin en büyük eksikliği olarak tespit ettiği hususlar, bu akademi-dışı göndermeleri açığa çıkarmaktadır:

Temelde en büyük noksanımız düşünümsel kültürümüzü, entelektüel kültürümüzü, yani en geniş anlamıyla bilim temeli üzerine oturan, bilimsel gerçeklerin zihnimizde sindirilmesi ve özümlemesiyle oluşan ve sağlam bir sağduyuya da en iyi şekilde ve isabetle temellendirmeye yarayan kültürümüzü, Batı'nın eriştiği düzeye çıkaramamış olmamızdı (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 101).

Bilim kültürünü olması gereken düzeye çıkarabilmek, bilimsel bilginin (eğer varsa) diğer bilgi türlerinden farkını ve üstünlüğünü kuramsal olarak kavrayabilmeye ve bu kavrayışı eğitim yoluyla yaygınlaştırabilmeye bağlıdır. Bu kavrayışa bağlı olarak herhangi bir alandaki mevcut-problem-durumunu tespit edebilmenin ve dahi çözebilmenin bilimsel yolunun araştırılması için özellikle kamu politikasıyla ve bireyin refahıyla ilgili konularda bilimi sözde-bilimden ayırabilme yeterliliği de gerekmektedir. O halde, tüm bu akademi-dışı göndergelerle birlikte yeniden sorulmalıdır: “Bilim çok önemlidir” ve benzeri klişe tespitlerin ötesine geçebilecek biçimde gerekli olan kavrayışı üretmeye aday iki araştırma programı ya da ayrılmış halleriyle iki disiplin olan bilim felsefesi ve bilim tarihi nasıl ilişkilenecektir?

Nusret Hızır ve Aydın Sayılı'nın Bilim Perspektifleri Bağlamında Disipliner Biraradalık Problemi

Nusret Hızır, 1968 yılına kadar görev yaptığı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nde yoğunluklu olarak Hans Reichenbach'ın *bilimsel felsefe ve lojistik* ekolünü temsil etmiştir. 1954 yılında, içerisinde Aydın Sayılı'nın da bulunduğu jürinin kararıyla profesör unvanını aldığı anda bu temsilin ötesine geçtiği de belirtilmiştir. Jürinin raporunda Hızır'ın “başlangıçta Reichenbach'ın yolundan hareket ettiği” ve “orijinal bir neticeye vardığı” ifade edilirken, “*kendisini memleketimizde bu cereyanın en salâhiyetli temsilcilerinden biri saymak mümkündür*” denmektedir (Kafadar 334).

O halde, Hızır'ın bilim perspektifini çözümlemek için öncelikle Reichenbach'a dönmek gerekmektedir. Zira Nusret Hızır, “materyalizmde diyalektik bir vurguya kaydığı” zaman bile bu bağını koparmamıştır. Hızır'ın kendi ifadeleri şöyledir: “*...felsefeyi analitik bir etkinlik olarak görmeyi ve şimdi Anglo-Saksonların analitik felsefesinin diyalektikle çatışmayan kimi tezlerini benimsemeyi, Reichenbach'a ve Viyana Çevresi'ne borçluyum*” (Hızır, *Felsefe Yazıları* 10).

Bu bağlamda Reichenbach ve analitik felsefenin karakteristiği nasıl ifade edilebilir? Genel olarak neo-pozitivizm için modern bilim çağında, eskiden “bilimlerin kraliçesi” olarak konumlandırılan metafiziğin/felsefenin kendisinin de bir bilim olması gerekmektedir. Bunun olanaklı tek yolu, felsefenin yöntemiyle bilimselleşmesidir. Bu bağlamda felsefe bir bilim değil, bir etkinliktir. Felsefe adına metafizikten geriye kalan, ne felsefi önermeler ne kuramlar ne de -herhangi- bir sistemdir. Geriye kalan sadece bir yöntemdir; felsefenin kendisiyle bilimselleşeceği bir yöntem: Mantıksal çözümleme yöntemi. Buna bağlı olarak da bu girişim genel olarak felsefeyi 20. yüzyılın dünyasında esasen dili konu alan “bir çözümleme etkinliği olarak” (Reichenbach, *Logistic Empiricism...* 159; *The Rise of Scientific...* 305, 308) bilim kültürünün marjinine konumlama girişimidir. Bilim felsefesi, bilim dilini, kuramların dilini çözümleyen bir etkinliktir. Bu haliyle de bilim-dışında değil bilimlerin sınır bölgesinde bulunur.

Hızır’a göre, her bir bilim birer dil ise, fiziğin (prototip/pilot bilimin) dili öncelikle kendine özgü teknik terimlerden (ivme, gravitasyon, kuark, molekül vb), bunların tanımlarından, deneyimlerde kullanılan aygıtların tanımlanmasından, yasalardan ve matematikten oluşmaktadır. Bunların konusu ise “doğal görüngüler” olarak gerçekliktir. O halde, bir yanda sentaksı ve semantiği olan bir dil, öbür yanda ise bu dilin konusunu oluşturan gerçeklik vardır. Bu bağlamda fizik dili bir konu-dilidir. Ancak buna ek olarak, “fiziğin görevi, yöntemi, yasalarının yüzde yüz pekin olup olmadıkları, tanım önermeleri ile deneysel bilgi veren önermelerin ayrımı gibi öğeler de bulunmaktadır.” Bunlar, konu dilinden yapısal olarak farklıdır ve fiziğin üst-dilini oluştururlar. Bu bağlamda, “fizik ve bütün bilimler -hatta günlük dilimiz- konu dili ile üst dilden oluşan birer karmadır” (Hızır, *Bilimin Işığında Felsefe* 34-35). O halde, bilgi kuramının modeli başta fizik olmak üzere tüm bilimlerin doğal parçası olan bir üst-dilde bulunmaktadır ve bu model üst-dil ile konu dili arasındaki bağın nasıl kurulduğuna ilişkindir. Felsefe de bir üst-dil olarak bu modeli çözümleme ile açığa çıkaran bir etkinlikten başka bir şey değildir.

Hızır, ‘felsefeci’yi şöyle tanımlar: Bilimin üst-dil öğelerinde bulunan, bilimin görevi, yani bir bakıma yararları, yöntemi, yani işleme kipi, yasalarının geçerlilik ölçüleri gibi sorunlar, hep sorunlar ile karşı karşıya olan kişidir. “Bunların bütünü belirli bir bilimin geleceğini, değerini, hatta varoluşunu bir temel sorun kılar”² ve

² Bu ifade özellikle sosyal bilimlere dair tartışmalara dâhil olunabilmesinin ve bilgi kuramının 21.yüzyılda ağırlıklı olarak sosyal bilimlere eğilmesinin nedenini de açıklar niteliktedir.

bilim insanı için kendi disiplini bir karma dil olduğundan, onda üst-dil yalnız başına egemen olmadığından bu sorunları doğrudan görmeden, bir tür “iç huzurla” işine devam edebilir. Oysa felsefeci, bütün uğraşı bu üst-dil üzerine yoğunlaşmış ve kendi eliyle “konusunu iç huzursuzlukta seçmiş” olan kişidir (Hızır, *Bilimin Işığında Felsefe* 35).

Felsefenin bilimselleşmesi, felsefe tarihinde epistemolojiden bilgi kuramına doğru kat edilen yoldan daha çok empirizmin tarihinde felsefi çözümlenmenin aniden yeni bir aşamaya geçmesine bağlanmaktadır. Bu değişimin nedeni ve kökeni ise felsefe tarihiyle değil, bilim tarihiyle, özelde ise bilimin son yüzyılda (19. ve 20. yüzyıllarda) gösterdiği gelişmeyle ilişkilendirilmektedir (Reichenbach, *Logistic Empiricism...* 141). Bu ‘yeni’ konumun dışına düşecek filozoflar ya metafizik yapmaktadırlar ve bu ‘anlamsız’ uğraşı bırakmalıdırlar ya da deneysel bir araştırma konusuna dönüştürülebilir bir çalışma yapmaktadırlar ve birer sosyal bilimci olmalıdırlar.

O halde bilimsel felsefe için klasik anlamıyla tüm felsefe tarihi de anlamsızlaşmakta, sahte-sorunların çözümünün (yani bir imkânsızlığın) peşinde koşan sahte-bilimsel iddialar müzesi haline dönüşmektedir. Böylece felsefe, felsefe tarihinden arındırılmaktadır. Ek olarak bu bir ‘felsefi sistem’ de değildir. Söz konusu olan bilimsel felsefenin iki dalının birleşmesidir: Mantık ve empirizm. Bilgi kuramına indirgenmiş felsefe (bilimsel felsefe), kendisini doğrulama bağlamı (*context of justification*) ile sınırlayan epistemolojidir (Reichenbach, *Logistic Empiricism...* 143; *Experience and Prediction* 7) ki doğrulama bağlamı daima ‘burada ve şimdi’dedir. Yani tarih-dışıdır ya da tarihsizdir.

Bu durumda bilimsel felsefe doğrulama bağlamının disiplini. Bu haliyle bilimi konu almak bakımından kendi kendisine yeterli görünmektedir. Ancak Hızır’ın yaptığı bir tespit ve buna bağlı bir uyarı bu durumu tartışmaya açabilecek niteliktedir. Hızır’ın tespitine göre bilime saldırmak anlamında bilim-düşmanı bir sistem artık metafizik içerisinde bulunamaz ya da buradan türetilemez. Bilim açısından esas tehlike bilimcilik iddiasıyla beliren ve bilimin ne olduğunu yanlış anlayın bilim felsefelerinden gelecektir. Hızır’ın ifadeleriyle,

Bilim sistemli, çetin çalışmalarla, uzun bir sabır ve katlanı sonunda kurulabilir. Bilim bu bakımdan insana çok kere sıkıcı gelir. Oysa bilim felsefesi, şöyle üstünkörü olmak koşuluyla, tembel bir kafa tarafından da kavranabilir ve tembel kafa, bir kere onu şöyle bir kavradıktan sonra, daha ötesine gitmez ve büyük hakikatlere

eriştiğini sanarak “defne dalları üzerinde zafer uykusuna yatar”; hatta o kadarla da kalmaz, bilime saldırmaya koyulur (Hızır, *Felsefe Yazıları* 51).

Bilginin rölativiteden söz ettiğini görünce filozof, rölativizme geçiyor ve “her şey görelidir” gibi bir iddiayı ortaya atıyor. Başka deyimle, rölativite onun elinde Rölativizm oluyor. Bunun gibi, bilginin beliti (aksiyom), filozofta -günlük anlamda- pekin, sarsılmaz bilgi ya da aksine yapıntı oluyor. Varsayım (hipotez) ise, gene günlük anlamda bir faraziye (*supposition*) haline giriyor. Tabiidir ki, böyle olunca ortaya atılan felsefenin, o felsefeye vesile olan bilim ile gerçek bir ilgisi kalmaz ve o bilim üzerine toplu ve tutarlı bir bilgi vereceği yerde, onun bozuk bir imajını verir (Hızır, *Felsefe Yazıları* 53).

Açıktır ki, bilimsel felsefenin bilimi çözümlerken de iyi tanınması ve ‘bilimi bilmesi’ gerekmektedir. Bilimselliğin sınındığı zeminin doğrulama bağlamı olduğu açıktır. Ancak, bilimin bütünüünün, tarihsel olarak keşif bağlamı ve doğrulama bağlamının biraradalığından oluştuğu unutulmamalıdır. Bilimi bilmenin koşulu, bilimsel çalışmalara ve daha da önemlisi bunlar arası ilişkiye aşinalıktır. Bu ilişkisellik kendisini ‘bilimsel ilerleme’ de gösterir. Bilimsel ilerleme ise en az sınırlandırma aracı kadar önemli bir merkezi problem durumu oluşturmaktadır.

İlerleme problemi’ni konu edinen bilim tarihi, George Sarton’la birlikte disiplinler bir kimlik kazanmadan önce çoğunlukla belirli bilim dallarının içsel tarihlerinin yazımı biçiminde kendisini göstermiştir. Tek tek bilim dallarının tarihinin, çoğunlukla da kronolojik bir sıralama biçiminde yazılması girişimi, ana problemi ele alabilme yeteneğinden büyük ölçüde yoksundur. Çünkü daha ziyade bilimsel çalışmaların tarihlendirilmesi üzerinden yazılan ve bütünsellikten uzak çalışmalar problem odaklı çalışmalar olmaktan uzaktır. Modern bilimin başarısını açıklamak ve olanaklı diğer tüm alanların bilimselleştirilmesini sağlamak üzere, bu başarıya neden olan temel niteliklerin belirlenmesi ve bunların modellenmesi girişimi olarak pozitivism ile birlikte bilim tarihinin bütünselliği ve problem odaklılık anlayışı da güç kazanmıştır. Bu çerçevede pozitif felsefenin uygulanmasından önce kavranabilmesi için tarihiyle bilinmesi gerekir. Auguste Comte, “*bir düşünce ancak kendi tarihi sayesinde iyi bir biçimde bilinebilir*” derken (Comte 16) pozitif aşamadan geriye doğru bir tarih okumasına da gitmektedir. Bu bir anlamıyla da, pozitif olarak, yani bilimsel olarak bilim tarihini yazmaktır.

George Sarton da Auguste Comte'un düşünceleriyle örtüşecek biçimde düşünce tarihini bir bütün olarak birbirine bağlayan ve devamlılığı sağlayan gelişim çizgisinin varlığını savunmaktadır. Sarton'a göre bu gelişim çizgisi bilim tarihinden (bilimin tarihinden) başka bir şey değildir. Sarton'a göre birikebilen ve ilerleyebilen tek insan etkinliği (entelektüel etkinlik) bilimdir. Onun tanımıyla, *"eğer bilim sistematize edilmiş pozitif bilgi olarak tanımlanırsa (ya da farklı çağlarda ve yerlerde böyle kabul edilmişse), bilim tarihi bu bilginin gelişiminin betimlenmesi ve açıklanmasıdır"* (Sarton 1). Bu gelişimin kendisi tesadüfi ve kaotik olmadığından, bir tür tarihsel açıklamanın da kapısı açılabilir. Aydın Sayılı da bu doğrultuda düşünmektedir. Onun ifadeleriyle, *"tarihsel gelişimin uzun vadeli ve irak erimli asıl dayanağı, kökeninde, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle temellendirilebilmek durumundadır"* (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 116-117).

Sarton'un kurucu tezlerinin özü, 'olanı olduğu gibi yazma' biçiminde tarif edilebilecek kronolojik bir sıralamaya dayalı veri koleksiyonu üretme amacının ötesindedir. Hiçbir tarih yazımı, nötr bir noktadan, kendinden açık verilere bakılarak yazılamaz. Bir bilim tarihi çalışmasında tarihsel veriler üzerinden geçmişe doğru bakıldığında, bilim ve bilim-olmayan ayrımının önsel olarak yapılabilir olması, bilimin tarihinin yazılmasının ön-koşuludur. Bir tür empirik veri koleksiyonu içerisinden hangi çalışmaların/ürünlerin bilimsel kabul edileceği bu şekilde önsel olarak (ilkesel olarak) belirlenmeden, özellikle bilimselliğin 'ilkel' biçimlerinin teşhisi olanaksızdır. Diğer bir deyişle, bilim tarihi öncelikle disiplinler bir yapıya kavuşmak ve ardından da kurumsallaşarak özerk bir bilim disiplini olmak adına Auguste Comte'un *Pozitif Felsefe*'sindeki bilgi kuramı (bilim felsefesi) ile biraradalığından ayrılırken, bağına tamamen koparamamaktadır. Çünkü bilimi bilim-olmayandan ayırma problemi, bilgi kuramsal bir problemdir.

Aydın Sayılı'nın bu bağlamdaki konumlanışı farklı yorumlara açıktır. Örneğin, *"ilmi zihniyetin bariz şart ve vasıflarından biri ilmin sınırlarını bilmek ve bu sınırları aşmamaktır"* dediğinde ve *"ilmin mürşit olmak bakımından sınırlarını çizecek yine ilmin kendisidir"* diye eklediğinde (*Hayatta En Hakiki...* 2-3), Sayılı'nın bilimin sınırlarına ilişkin problemi (sınırlandırma ayırıcı problemini) bir bilim dalının (bilim tarihi disiplininin) konusu olarak gördüğü sonucuna varılabilir. Bununla birlikte, unutulmamalıdır ki bilimsel felsefenin ortaya koyduğu bilgi kuramı çalışması da 'bilimsellik' nitelemesine taliptir. Bu niteliğiyle felsefenin (bilim felsefesinin) bir sınır çizme etkinliği olarak Aydın Sayılı'nın ifadesiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Özellikle Sayılı'nın bilime sızmış ya da sızabilecek olan bilim-dışı "düşünce

vektörleri”nin tespit edilebilmesine yönelik çözümlemeyi “*ilmin felsefesi*” olarak adlandırması (*Hayatta En Hakiki...* 56) neredeyse bir tam-uygunluk durumu açığa çıkarmaktadır. O halde burada beliren farklı yorumlar esasında bilgi kuramı çalışmasının bilim tarihi disiplinine içkin olup olmadığı problemine ilişkindir.

Bu problem askıya alınsa dahi, bilim tarihi disiplini için bilgi kuramsal bir önsel çerçeve olmaksızın ya her şey bilimdir ya da hiçbir şey bilim değildir. Bir disiplin olarak bilim tarihinin ilk doktora derecesine sahip olan Aydın Sayılı aşağıdaki ifadeleri bu gerekliliğin açık göstergesidir:

Mısır ve Mezopotamya ilimleri hakkında bir değer yargısı verirken, bilgi seviyesi ve muhteva zenginliğinden fazla bunlarda ilim zihniyet ve düşüncesinin karakteristik vasıflarının ne dereceye kadar mevcut olduğunun tespit edilmesi gerekir (Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda...* 30).

Empirik veri üzerinden, bilgi kuramsal çerçeveye uygunluk kriteriyle bilimselliğin izinin sürülebiliyor olması bilim tarihi yazımı için gerek koşuldur. Böylece, bilim tarihinin bilgi kuramıyla örtüştüğü temel, “ilmi zihniyet ve düşünce, en basit ve iptidai şekliyle de olsa nerede görülürse ilmin orada mevcudiyetini iddia etmek haklı ve yerinde olur” denilebilmesini ve böylece güncel bilimsel bilginin “bir nevi embriyolojik tarihinin” incelenbilmesini sağlar (Sayılı *Hayatta En Hakiki...* 105; Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda...* 7).

Diğer taraftan Aydın Sayılı bilimsel ilerleme (yani bilim tarihi disiplininin asli konusu ve problemi) üzerinde düşüncelerini dile getirirken de bilimin (ya da bilimsel bilginin) özsel niteliklerine (yani bilim felsefesinin asli konusu ve problemine) gönderimlerde bulunma zorunluluğu duymaktadır:

Bilimsel ilerleme, bilimsel bilgi gelişimi, genel çizgileriyle, gelişigüzel biçimlerde olmaz. Gelişim süreci ve bu süreçteki zincirleme adımlar her özel konu ya da alanın tabiatına, yapısına, doğmakta olan yeni bilginin iç bünyesinde geçerli olan mantıksal bağların mahiyetine tabidir, bağlıdır... Bilimsel bilgi rasyonel ve dizgeli, yani sistemli olduğundan ve dolayısıyla kümeleşme ve bazen ağır bazen ani sıçrayışlar biçiminde gelişmeler gösterme kabiliyetine sahip olduğundan, yani kümülatif ve progressif olduğundan, bilimin gelişme yeteneği teknolojininkine kıyasla çok daha üstün ve düzenlidir (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 117).

O halde, “bilim tarihi bir bilim disiplindir ve kuramsal / kurumsal olarak bilgi kuramı dâhil olmak üzere felsefeyle ancak diğer bilimlerin ilgili olduğu kadar ilgilidir” tespiti ancak disiplinin yüzey-durumuna ilişkindir. Bilim felsefesi (özelde bilgi kuramı) bilim tarihi disiplini için bir “komşu” olmaktan daha yakındır. Ancak tam bu noktada bir kez daha belirtilmelidir ki söz konusu yakınlık (hatta iç içe geçmişlik) spekülatif felsefeyle değildir. Aydın Sayılı’nın “hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir” sözünü yorumlayışının satır aralarında “nasıl bir felsefe?” sorusunun yanıtına ilişkin göstergeler açığa çıkmaktadır. Sayılı’nın tespitine göre, bu söz, “en başta kesinlikle bilim gelmek şartıyla, diğer birtakım gerçek kılavuzlarımızın da bulunduğunu, fakat bunların bilim yöntem ve kurallarından pay alabilen” kısmen dizgilemiş ya da bizzat bilimi oluşturan temel öğeler olması gerektiğini ifade eder. Bununla beraber bilimin inceleme alanına giren konular bilimsel bilginin genişlemesi sonucunda gitgide artıp çeşitlenmektedir. Yani bilimin kapsamı ve aydınatabildiği alanların sınırları gitgide genişlemektedir (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 9, 160, 263). Bilimin kapsamının ve aydınatabildiği alanların sınırlarının genişlemesi bir zamanlar felsefeye ait alanların bilimselleşmesi anlamına gelmektedir. Felsefe adına geriye kalan, Sayılı’nın ifade ettiği gereklilikleri sağlayabilecek bir felsefedir. Bu gereklilikleri karşılayan felsefe, genel olarak bilimi konu edinen bilim felsefesidir. Özel olarak ise bu ifadelerde dillendirilen gereklilikler Reichenbach’ın ve kimi diğer neo-pozitivistlerin “yöntemiyle bilimselleşen felsefe” yaklaşımlarıyla tam uygunluk gösterirken, bilgi kuramı çalışmaları da “bizzat bilimi oluşturan temel öğeler”in araştırılması olarak kendilerine yer bulabilmektedirler. Böylelikle bilimi oluşturan temel öğelerin araştırılması çalışması ile bilim tarihi disiplininin temel problemlerine dair çalışma arasındaki kökensel geçişkenlik kendisini bir kez daha göstermektedir.

Bilgi kuramı çalışmaları, -böylesi niteliklerin varolmadığını öne süren Feyerabendci model de dâhil olmak üzere- bilimin özsel niteliklerini modelleme girişimleridir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Aydın Sayılı’nın ortaya koyduğu perspektife göre her bilgi kuramı çalışmasının eşdeğer geçerlilikte olmadığını altı çizilmelidir. Sayılı, bilimin sahip olduğu kendine özgü niteliklerin yanlış yorumlanarak (başka bir ifadeyle, yanlış modellenerek) bilimde “göresellik ve rölatiflik” tespit etmek, “eleştiriye bilimi küçültmeye yönelik bir değer yargısı şekline dönüştürmek” gibi sonuçlara ulaşılmasını meşru ve geçerli görmemektedir. Aydın Sayılı bu bağlamda Thomas Kuhn’un “bilim metot ve felsefesi konusunda

günümüzde yaygınca okunan düşüncelerinin” doğru bir çerçevede ele alınması gerektiği konusunda da bir uyarı yapmaktadır (Sayılı *Atatürk ve Bilim* 275- 276).

Bir bilim tarihçisi olarak Aydın Sayılı bu uyarısının hemen ardından bilimin özsel niteliklerini tarihsel örneklere göndermelerle irdelemeye girişir. Sayılı’ya göre, “devrim sözcüğü bir geleneğin, bir düşünce alışkanlığının, bir davranış biçiminin bırakılmasını, aniden kesintiye uğratılması sürecini dile getirmekte”dir. Bu anlamda gerçek devrimlerin ve tarihin devingenliğinin ana kaynağı olan, “toplum yaşamı dinamizminin en büyük ve sağlam temelini oluşturan bilimin kendisindeki dinamizmi sürekli devrimsellik olarak görmek doğru değildir. Bilim, “bilimsel yöntem ve nesnel veya objektif yöneliş gibi görelilik olarak durağan, statik temeller üzerine oturur” (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 328-329). Bu temeller bilim felsefesinin (bilgi kuramı çalışmasının) konusunu oluşturmaktadır. Bu temeller üzerinde bilimin içsel dinamizmi bilim tarihi olarak açığa çıkmaktadır. Tam da bu irdelemede bilim tarihi – bilim felsefesi geçişkenliği kendisini göstermektedir. Öyle ki, tarihsel örnekler belirli bir bilgi kuramsal modelin doğrulayıcı örnekleri olarak belirirken, Sayılı, bilimde ‘temel kuramların’ işlevi tartışmasına girmek durumunda kalır. Sayılı’nın aşağıdaki tespitleri, bilgi kuramsal olarak neo-pozitivizm/eleştirel rasyonalizm (K. Popper)³ / paradigmatik bilim modeli (T. Kuhn) kesişimindeki ana tartışmalardan birine (olgu-kuram ilişkisi ve hipotezlerin bilgi kuramsal konumu tartışması) tekabül etmektedir.

Bilimsel bilginin, matematiksel bağlantı ve deneysel dayanağa ilave olarak, bir üçüncü sağlam, üretken ve kapsamlı temel üzerine oturmakta olduğunu kuvvetle vurgulamak gereklidir ki, bu da az önce “temel kuram” şeklinde adlandırdığımız kuramsal temeldir. Bu

³ Aydın Sayılı’nın konumlanması bilgi kuramsal olarak pozitivizm / neo-pozitivizm çizgisine paraleldir. Bununla birlikte Sayılı’nın bilimin / bilimselliğin özsel niteliklerine ilişkin kimi tespitleri Karl Popper’in tespitlerine oldukça yakınlaşmaktadır. Sayılı’nın bilimin nasıl ilerlediğini açıklamak için kullandığı kapı-anahtar metaforu (*Atatürk ve Bilim* 283; *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir* 27) bu yakınlaşmayı gösterir bir örnek olarak alınabilir. Buna göre her bir bilimsel keşifle yeni bir kapı açılmakta, yeni bir odaya geçilmekte, fakat bu yeni odada da açılması gereken ve daha önce hiç fark edilmemiş olan yeni kapılarla karşılaşmaktadır. Benzer biçimde, Sayılı’nın bilimi tanımlarken, sistemleşmiş bilgi ve açıklamalarla yeni problemleri ele almak, elde edilen ipuçlarına göre tahminler yürütmek ve bu tahminleri olgu ve gözlemlerle kontrol etmek gibi ifadelerle başvurmaktadır (*Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir* 10 [vurgu bana ait]). Başka bir yerde de müspet ve deneysel bilimlerde bile bilim insanlarının hareket noktalarının ‘teori’ olduğunu söylemektedir (*Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir* 18). Bu metafor ve tanımla ortaya koyulan bilimsel ilerleme modeli, Karl Popper’in [S]orun-1 – [Ç]özüm [D]enemeleri – [H]ata [E]lemesi – [S]orun-2 biçiminde formüleleştirilen modeline ve kuram-öncelikli yaklaşımına çok yakındır (karş. Popper 16-20). Fakat Sayılı’nın hipotezlerin (ve kuramların) kaynağına tümevarımı yerleştirmesiyle (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 43, 44) bu bilgi kuramsal yakınlık görelilik olarak azalır.

kuramsal temel, bir sayılıdan (assumption), yani sırf geçerli farz edilerek geçici de olsa temele konmak üzere doğru kabul edilen bir önermeye, postulat mahiyetindeki bir hipoteze dayanabilir, ya da böyle bir önermeden oluşabilir (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 279).

Bu ifadeler, bilim tarihi – bilim felsefesi arasındaki geçişkenlikle birlikte temeldeki biraradalığın da açık göstergesidir. Ancak, temeldeki bu birlikteliğin disiplinlerin kurumsallaşma sürecinde git gide örtülü bir hal aldığı görülmektedir. Hatırlanacağı üzere, neo-pozitivist bilim felsefesi bir çözümleme etkinliği olarak bilimin sınır bölgesine konumlandırılmıştır. Bu konumlanış, bilim felsefesinin (ve hatta felsefenin) akademideki kurumsallığının da meşruiyetini sağlayacak bir tutumdur. Buna karşın bilim tarihi kendisini bilimin-bilimi olarak bir sosyal bilim biçiminde kurumsallaştırmıştır. Bu nedenle de bilimsel tarih yazımı için zorunlu olarak, öncel bir biçimde kabul ettiği bilim tanımına uygunluk göstermek durumundadır. Sarton'un verdiği tanımı (sistemize edilmiş pozitif bilgi) ayrıntılandıran Aydın Sayılı bu tanımı şu şekilde ifade etmiştir:

İlmi çalışmayı, ilk bakışta dağınık ve irtibatsız gibi görünen olgular arasında rasyonel bağlar kurma, bunlara zihnimizin bir bütün içinde kavrayabileceği şekilde ve mümkün olduğu kadar soyut kavramlara dayanılarak bir düzen verme, tek tek ve münferit olgu bilgilerini teorilerin ve kanunların şümulü içinde birleştirip sistemleştirme faaliyeti olarak tanımlayabilir (Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda...* 446).

Bu tanım, kendisi de bir bilim disiplini olma iddiasındaki bilim tarihi disiplinine nasıl uygulanacaktır? Öncelikle bu tanımın pozitivist bilgi kuramı kaynaklı bir tanımlama olduğunun altı çizilmelidir. Ardından neo-pozitivist bir bilgi kuramcısının da 'kavramların', 'teorilerin', 'bilimsel yasaların' dilde ifade edildikleri ve çözümlenmeye konu olabildikleri vurgusunu eklemek koşuluyla bu tanımı kabul edeceği eklenmelidir. Bu tanım bilim tarihine uygulandığında da bir tam-uygunluk durumu açığa çıkmaktadır. Bir bilim tarihi çalışmasının "ilk bakışta irtibatsız görünen bilim-tarihsel olgular arasında" bir düzenlilik kurduğu hemen görülecektir. Bu düzenlilik, öncelikle 'bilimsellik' tespiti ve ardından da 'ilerleme' ve 'birikim' kavrayışı ile çerçeveselendirilmektedir. Ancak tam bu noktada disiplinler bir çatılaşma da açığa çıkabilmektedir. Bilim felsefesinin sağladığı sınırlandırma ayracına bağlı bir tanım örtük olarak bilimsellik tespitini sağladığında açığa çıkan bilim-tarihsel olguların biriktirilmesi ve bu bağlamda empirik malzemenin mümkün olduğunca zenginleştirilmesi bilim tarihi araştırması için izlenmesi gereken bir

yoldur. Ancak özellikle Türkiye gibi yakın geçmişinde alfabe değiştirmiş bir ülkede empirik veri koleksiyonunun zenginleştirilmesi uğraşı kimi zaman kuramsal çerçevenin kurulmasını sürekli erteleyecek bir araştırma biçimine dönüşebilmektedir. Zorunlu bir başlangıç koşulu olmakla disiplini sınırlayan bir araştırma biçimine dönüşmek arasında önemli bir fark vardır. Remzi Demir, Aydın Sayılı ve öğrencilerinin bu bağlamdaki tutumunun “akli gerekçelerle” belirlendiğini şöyle ifade etmektedir: “*incelenmeyi bekleyen binlerce yazma eser, kütüphanelerde yatarken, başka ne yapılabilir veya nereden başlanabilirdi? ... bunları yayımlayarak bilimsel değerlerini göstermek en akıllıca iş olacaktır*” (Demir 9). Belirli bir nitelik ve nicelikte bilgi birikimine ulaşılması için girişilen bu araştırma biçimi (filolojik yöntemle ilgili eserlerin kritik metin neşirlerinin yapılması) hızını aldıkça, ilgili tarihsel olgunun bilim-tarihsel bir olgu olduğu tespitini yapabilmeyi olanaklı kılanın bilgi kuramı olduğunu ‘unutabilmekte’ ve niceliğin artırılması ön plana çıkarak kuramsal kavrayış ertelenebilmektedir. Bu ‘ertelemeyi’ besleyen bir diğer husus, disiplinler kuruluşta köprülerin atıldığı felsefeyle (*theoria* ile) metafiziğe düşme kaygısıyla tekrar bağ kurmaktan kaçınma tutumudur.

Oysa kuramsal çerçeveleme (‘bilimsellik’ tespiti ve ardından da ‘ilerleme’ ve ‘birikim’ kavrayışı ile çerçeveleme) ile birlikte genel olarak tarih yazımının (bilim tarihinin özel koşullarıyla birlikte) izin verdiği ölçüde bir sistemleştirme, yani kuramsal kavrayış girişimi açığa çıkmaktadır. Böylelikle de bu girişim, önceki kronolojik tespitlerin ötesine geçen bir bilim dalı olma kimliği kazanabilmektedir. Bu sonucun doğması, Aydın Sayılı’nın temel bilimlere verdiği önemi sık sık belirtirken, uygulamalı bilimler ve teknoloji lehine olmak üzere “arı bilimde araştırma yapmak”tan asla vazgeçilmemesi gerektiği uyarısıyla bağdaşmaktadır. Özel (somut ve pratik) bir amaca yönelik olmadıkça “arı bilimde” araştırma yapmaya neden ihtiyaç duyulduğunu anlamamanın ve takdir etmenin hiç de kolay olmadığı bir dünyada (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 164), “bilim tarihi / bilim felsefesi ne işe yarar?” sorusu rahatlıkla sorulabilir. Bu sorunun yanıtı, Sayılı’nın aşağıdaki ifadeleri temele alınarak ve onun “bilim adamı” dediği yere bilim tarihçisini, “düşünür” dediği yere de felsefeciyi koyarak verilmelidir:

Bilim adamı ve düşünürler, başarılarının büyüklüğü oranında, geliştirdikleri düşünce doğrultularında ve gerçekleştirdikleri keşifler vasıtasıyla çok geniş kapsamlı ve uzun vadeli etkiler yapabilmektedirler. Çünkü hiç değilse gizil olarak, potansiyel olarak, çabalarının ürünleri, içinde bulunulan özel ve bölgesel ve çok zaman

geçici şartların sınırlarını aşabilir ve çok daha uzun süreleri ve insan topluluklarının çok geniş kesimlerini, eninde sonunda etki alanları içine alabilirler (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 166).

Bilgi kuramıyla birlikteliğinin verdiği disipliner kimlikle birlikte bilim tarihi, olgu alanı insanlık tarihinde tespit edilebilir olan, nedensel, birikimsel ve çizgisel tek ilerleme tarihi olmasının verdiği avantaja sahiptir. Örnekleme gerekirse, Kopernik'in eseri ile Tycho Brahe'nin gözlemleri, Kepler'in, Galilei'nin ve Newton'un çalışmaları arasındaki ilişkiyi ve bunların bütünselliğinde *Bilimsel Devrim*'in bilim-tarihsel nedenlerini saptamak olanaklıdır. Bu saptama, yazılı tarihten bu yana çizgisel olarak ilerleyen tarihin bütünü içerisinde düşünüldüğünde, ilerlemenin içkin koşullarının belirlenmesi de olanaklı olacağından, bu koşulların görüldüğü, görüleceği ya da korunduğu yerlerde bilimsel ilerlemenin temposunda bir artışın vuku bulacağını ve gözlemleneceğini öne sürmek anlamında bir tür öngörü de olanaklıdır. Bu olanağı en iyi ifade eden, Sarton'un öğrencisi Aydın Sayılı'dır:

Carlyle'in şöyle bir sözü var: John Lackland buradan geçti; işte bu bir olgudur, bir vakıadır, bunu dünyadaki bütün teorilere değişmem. Henri Poincaré buna şöyle cevap veriyor: Carlyle'in bu sözü bir tarihinin sözüdür; böyle bir durumda bir fizikçi, "John Lackland buradan geçti ama bunun hiçbir ehemmiyeti yok; çünkü buradan bir daha geçmeyecek" der. Profesör Sarton da bu iki görüşü şu şekilde telif ediyor: Evet, John Lackland bir daha oradan geçmeyecektir. Fakat aynı yerden aynı şartlar altında başka geçenler olacaktır (Sayılı, *Hayatta En Hakiki...* 174).

Bu perspektif çok önemli bir sonuca gebedir. (1) Belirli bir sonuca varmak için bilim tarihi çalışmaları belirli bir olguyu ya da süreci bir neden olarak ortaya koymaktadır. (2) Geçmişte farklı koşullar altında bu olgu ya da sürecin belirli bir sonucu açığa çıkardığı tespit edilebilmektedir. O halde, (1) ve (2) bilim tarihsel çalışmalar temelinde bir rasyonel bir bağıntı (naif bir nedensellik bağı) kurmanın olanağını vermektedir. Bu tespit/bağıntı, araç - amaç önermesi formuna dönüştürüldüğünde, belirli bir amaca varmak için, tespit edilen olgu ya da sürecin belirgin bir araç olduğu ve bu koşulun görüldüğü ya da sağlandığı yerlerde büyük olasılıkla benzer bir sonucun doğacağı ifade edilebilir. Bu beklenti meşru bir 'öngörü' ve rasyonel bir araç-amaç bağıntısıdır. Böylece, ne yapıldığında bilimsel ilerlemenin görüldüğü ya da hızlandığı tespit edilebiliyorsa, ne yapılırsa bilimsel ilerlemenin beklenebileceği de ifade edilebilir. Aydın Sayılı, bilimsel çalışmanın önüne geçilmez bir insan özelliği olduğunun ve tarih boyunca her tür sosyal şart ve

baskıda devamlılığını ve ilerlemesini koruduğunun ve koruyacağını altını çizer. Bu bilgi kuramsal anlamda pozitivist bir yaklaşımdır. Fakat bu, her şeyin kendiliğinden olacağı anlamına gelmez. İlerlemenin hızlandırılması ya da yavaşlatılması söz konusu olduğu gibi, Sayılı'ya göre “*tatbikatta bazı ayarlama ve kontrollerin yapılması bahis mevzuu olabilir*” (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 6-7). Bu, hem bilimin içsel dinamiği hem de ona etki eden dışsal koşullar için geçerlidir. İçsel dinamiğin kavrama girişimi, bilim felsefesi ile birlikteliğinde içsel tarih çalışması olarak bilim tarihini zorunlu hale getirirken, dışsal koşulların doğru çözümlenişi dışsal tarih yaklaşımıyla bilim sosyolojisi birlikteliğini zorunlu kılar.⁴

Bu durumda, koşulları sağlayan bir bilim tarihi disiplini orta ve uzun vadeli bilim politikalarının oluşturulması için gerekli olan bilgiyi sağlamaya aday bilimsel disiplindir. Ek olarak bilim tarihi disiplini, bilimi ve bilimsel zihniyeti kamusallaştırma görevini de üstlenmektedir. Bilimin belirli zümrelerin değil de, çoğunluğun menfaatleri için kullanılmasının temini, çoğunluğun menfaatlerini bilim yardımı ile görebilmelerine bağlıdır (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 6). Bu da çoğunluğun bilimsel zihniyete sahip olmaları ile mümkün olabilecektir. Bu tespit, bilim politikaları ile eğitim politikaları arasındaki zorunlu ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. Böylece bilim tarihi disiplini, her iki politikanın belirlenmesi için Aydın Sayılı'nın tanımıyla *temel bilim* haline gelmektedir. Ona göre temel bilim, “*uygulanmaya elverişli duruma gelmiş bilimsel bilgiye, arı bilimden bir adım daha yakın bir bilimsel bilgi türü*”dür (Sayılı, *Atatürk ve Bilim* 238).

Böylesi bir temel bilime dönüşme durumunun ancak ve ancak temeldeki bilgi kuramı – bilim tarihi birlikteliğinin korunması, içsel/dışsal tarih yaklaşımlarının sentezlenebilmesi ve hatta bilim sosyolojisinin de buna eklenmesi⁵ yoluyla sağlanabileceği belirtilmelidir. Bunun için de disiplinler biraradalık probleminin ivedilikle disiplin gündemine (bilim tarihi ve bilim felsefesi disiplinleri) alınması gerekmektedir.

⁴ İçsel tarih yaklaşımı, bilimi (ya da ilgili bilim dalını) yürütülen deneysel, gözlemsel ve kuramsal eylemler bazında ele alır. Bilimin ya da ilgili bilim dalının gelişimi, yapılan gözlemler, deneyler ve geliştirilen kuramsal çerçevelerin metinler üzerinden birer bilim-tarihsel olgu olarak tespiti ve bunların birbirleriyle gerek kronolojik gerekse de sistematik biçimde ilişkilendirilmesiyle ele alınır. Dışsal tarih yaklaşımında ise bilimdeki gelişme, tarihsel olarak bilimin pratik edildiği dönemdeki iktisadi ve sosyo-politik bağlam içerisinde ele alınır.

⁵ Aydın Sayılı perspektifinde bilim sosyolojisinin konumu için bkz. Anlı, *Bilim Sosyolojisi ve Aydın Sayılı'da Bilim Tarihinin Sosyolojik Boyutu*. Ek olarak, Sayılı daha 1948 yılında bilimsel zihniyet üzerine psikoloji araştırmalarının gerekliliğine, yani bilim psikolojisine duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedir (Sayılı, *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir* 60).

Sonuç ve Değerlendirme

Görüleceği üzere, kuramsal zeminde Hızır'ın ve Sayılı'nın perspektifleri birbirine uyumludur. Hatta uyumluluğun da ötesinde birbirini gerektirmektedir. Comte'cu pozitivist bilim tarihi aşamasından, 20. yüzyılda özerk bir bilimsel disiplin aşamasına geçen bilim tarihi çalışması (araştırması) tarih biliminin yöntemlerini kendi özgün koşulları dâhilinde, daha da 'bilimsel' nitelikte konusuna uygulama iddiasına kavuşmuştur. Buna bağlı olarak yüzeyde 'epistemolojik/bilgi kuramsal/felsefi yüklerinden' kurtulduğuna dair açığa çıkan görüntünün esasında disiplinler gerçekliği yansıtmadığı görülmektedir. Disipliner olarak neo-pozitivist bilgi kuramının tarih-dışı çözümlene etkinliği olarak bilimin sınırında konumlanması, Hızır'ın dile getirdiği gibi bilim felsefesi kökenli tehlikeleri doğurmaktadır. Pozitivist bilim tarihinin 'bilimin bilimi' olarak bilgi kuramı-dışı konumlanması ise bilim tarihi açısından yalnızca kronolojik tespitlerde bulunan ve ülkemiz bilim tarihi açısından önemli olmakla birlikte, belge açığa çıkarmaya dayalı transkripsiyon çalışmalarının ötesine gidemeyen bir disipline dönüşme tehlikesiyle yüzleşmektedir. Bu durum her iki disiplinin de temel problemlerini çözmede yetersizliğe düşmesiyle sonuçlanmaktadır. Herhangi bir bilgi kuramı modellemesinin, bilimin tarihsel gelişiminin modellemesiyle karşılaştırılmaksızın sınanmış olarak kabul edilemeyeceği gerçeği bir yandadır. Herhangi bir bilim tarihsel modellemenin bir bilgi kuramıyla temellendirilmesi/gerekçelendirilmesi gerektiği gerçeği ise diğer yanda durmaktadır. Görüleceği üzere bu iki gerçek çakışmaktadır. Özellikle, bilim tarihi kökenli 'bilim imgeleri'nin çoğullaştığı bir durumda bu çakışma dışında hiçbir sınama ölçütünün yaratılamayacağı da aşikârdır.

Bu bağlamda bilimsel felsefeyle bilim tarihinin ortak çalışmasının kuramsal zemini olduğuna göre, kurumsal çatı da bunun üzerine geliştirilebilir görünmektedir. Peki, fiiliyattaki durum böyle midir? Bu sorunun cevabı ne yazık ki olumsuzdur. Hızır kendi etkisinin özellikle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nde olmaktan çok fakülte dışında olduğunun da altını çizmektedir. Bunun nedenini de fakültede "resmi, eski havanın fazla yerleşmiş" olmasına ve bölümde geleneksel olanın ötesine geçen, geçmeyi düşünen, amaçlayan kimsenin bulunmamasına bağlar (Hızır, *Bilimin Işığında Felsefe* 20-21). Hızır'ın bu ifadelerinin yoğunluklu olarak felsefecileri kastettiği düşünülebilir. Keza Hızır'a göre felsefe özelinde yeni kuşakların (1979 itibarıyla) sayıları pek az olanlar haricinde eskiyi sürdüren bir çeşit "metafizikçi" olarak kalmıştır (Hızır, *Bilimin Işığında Felsefe* 20). Ancak Aydın Sayılı'nın ve bilim tarihi ekolünün bu dönemde

bölüm içinde etkili olduğu da unutulmamalıdır. Bu ekol, Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün Aydın Sayılı'nın ekseninde olmak üzere kendisini üreten tek ve özgün ekolüdür. Osman Kafadar'ın yorumu da bu yöndedir. Kafadar, 1950'li yıllardan itibaren Ortaçağ İslam Felsefe Tarihi ve Bilim Tarihi alanlarının giderek bölümde ağırlık kazanmasının bilimsel felsefe ekolünün yerleşip devam etmesini engelleyen gelişmeler olarak görmektedir (Kafadar 338). Hızır'ın asistanı Füsün Akatlı'yı ardılı olarak yetiştirdiği ve Akatlı'nın hocasının emekliliği ardından Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden ayrılmış olması da buna eklenecek olursa bilimsel felsefe ekolünün bu fakültede devam edemediği açıklık kazanacaktır.⁶ O halde, tarihsel durum göstermektedir ki kurumsal çatı bu bölümde o dönem itibariyle kurulamamıştır.

Günümüzde bu disiplinler-arası ortam, Batı'da "*Science and Technology Studies*" adlandırılmasıyla kurumsal ve akademik çatısına kavuşmuştur. Ülkemizin de ihtiyaç duyduğu bu yaklaşımın, kurumsal olarak "*Bilim ve Toplum Çalışmaları*" (BTC) olarak Türkçeleştirilerek 2014 yılı itibariyle Ankara Üniversitesi bünyesinde anabilim dalı ve ona bağlı bir tezsiz yüksek lisans programı ile hayata geçirilme aşamasına ulaşması 'belki de' tesadüfi değildir. Bu kurumsal oluşum, başta Aydın Sayılı ve Nusret Hızır olmak üzere birçok ismin oluşturduğu 'kuramsal' bir mirasın ürünü olarak görüldüğünde, ortada bir 'tesadüfün' bulunmadığı da görülecektir. Bu mirası, *Bilim Çalışmaları (Science Studies)* perspektifinde bütünsel olarak hedefe ulaştırabilmek için ise farklı geleneklerin, yaklaşımların ve dahi disiplinlerin 'yanyanalığından' öte bunlar arasında bir 'entegrasyon' zorunluluğu vardır. Bir paradigmanın ya da bir disiplinin rakiplerini 'alt etmesi' üzerine kurulu modelin (yaklaşımın) getirdiği farklı paradigmalara / disiplinlere mensup (özellikle akademik camiadaki) bilim insanları arasındaki "*dostça düşmanlık*"ı (friendly hostile) (Tekeli, *Çok Paradigmalı Bir...* 153-154) ortadan kaldırmak ancak çok-paradigmalıkta sağlanacak bu entegrasyon ile mümkün olacaktır. Bilim Tarihi ve Felsefesi odaklı biçimde, tarihsel bir 'hikâye' olmanın ötesinde aktüel bir *Ankara Ekolünden* söz edebilmek için bu zorunluluğu başarmaya talip olmak ve çok-disiplinliliğin kaçınılmazlığı üzerinden yürütülmekte olan ana tartışmaya açık olmak gerekmektedir.

⁶ Nusret Hızır'ın emekliliğinden sonra Sistematik Felsefe ve Mantık Kürsüsü'nde dışarıdan (ODTÜ) ders veren öğretim üyeleri (Hüseyin Batuhan ve Teo Grünberg) felsefeyi bilgiye ve dile dayandıran bilim felsefesi ekolünün canlılığını bir süre daha korumuştur (Kafadar 346). Bu, Ankara ve ODTÜ ekollerinin birbirlerine en yakın olduğu dönemdir. Fakat Hızır sonrası bu dışarıdan destek sona erdiğinde DTCF Felsefe Bölümü kendi içerisinden analitik gelenek mensuplarını üretememiştir.

KAYNAKÇA

- Ayer, Alfred Jules. *Dil, Doğruluk ve Mantık*. Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. 2. Basım. İstanbul: Metis, 1998.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi, 2002.
- Comte, Auguste. *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*. Çev. Erkan Ataçay. Ankara: BilgeSu, 2015.
- Demir, Remzi. “Sunuş.” *Bilim Tarihinde Yöntem* (George Sarton). Ankara: Doruk, 1997.
- Hızır, Nusret. *Bilimin Işığında Felsefe*. İstanbul: Kırmızı, 2007.
- . *Felsefe Yazıları*. 2.Baskı. İstanbul: Kırmızı, 2007.
- Huxley, Thomas Henry. *Science and Culture and Other Essays*. New York: D. Appleton Company, 1888.
- Kafadar, Osman. *Türkiye’de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*. İstanbul: İz, 2000.
- Popper, Karl. *Hayat Problem Çözmektir –Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine-*. Çev. Ali Nalbant. 5. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi, 2015.
- Reichenbach, Hans. “Logistic Empiricism in Germany and the Present State of its Problems.” *The Journal of Philosophy* 33. 6 (1936): 141-160.
- . *Experience and Prediction*. USA, Chicago: The University of Chicago Press, 1938.
- . *The Rise of Scientific Philosophy*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1968.
- . *Bilime Yeni Pozitivist Bakış –İstanbul Konferansları-*. Çev. Nusret Hızır ve Vehbi Eralp. Derl. Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları. Ankara: Epos, 2013.
- Sarton, George. “History of Science.” *On The History of Science*. Ed. Dorothy Stimson. Cambridge: Harvard University Press, 1962. 1-14.
- Sayılı, Aydın. *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- . *Atatürk ve Bilim*. Ed. Remzi Demir. Der. İnan Kalaycıoğulları. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2008.

- . *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*. Ed. Remzi Demir. Der. İnan Kalaycıoğulları. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2010.
- Şengör, A.M. Celâl. *Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*. 4. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2015.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. "Hasan Âli Yücel'e Dair Hatıralar ve Düşünceler." *Yeni Ufuklar* 10.109 (1961): 1-10.
- Tekeli, İlhan. "Çok Paradigmatalı Bir Sosyal Bilim Alanında Yaşamak." *Felsefe ve Sosyal Bilimler –Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri-*. Ankara: Vadi, 2006. 145-157.
- . *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Wittgenstesin, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Metis, 2006.
- Yücel, Hasan-Âli. *Hürriyet gene Hürriyet -I-*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.